SCHOOL AND THE ATTITUDE OF PEOPLE REGARDING LEARNING IN SLAVICI LITERATURE

Adela Cristiana Gorcea
PhD Student, "Aurel Vlaicu University of Arad

Abstract: This paper belongs to a comprehensive research on identifying the documentary dimension of Slavici writings. The author was preoccupied by various aspects of the education in Ardeal. In his studies he sustains that the cultural life has its origin in church and school. The confessional schools were Latin. Slavici underlines their role in preserving the national feeling, reflecting them in literature. He analyses the attitude of people in rural communities concerning school and education: some of them despise books, others feel intimidated by the vision of learning, and another category has a positive attitude regarding education, which is considered a mean of access to the condition of gentleman. The intellectual is respected for his culture by the village people. They think that the intellectual activity is superior and that is why it is important. On the other hand, the intellectual is not respected by the state and has a poor material condition. Slavici highlights the attitude of former school intellectuals regards any change in education. They were reluctant to organizing children in smaller groups or hiring new teachers. Slavici literature presents the modest conditions that a person had to fulfill in order to become a teacher.

Keywords: cultural life, confessional schools, education, teacher, church.

Introducere

Studiul de față face parte dintr-o mai amplă cercetare care abordează dimensiunea documentară a scrierilor lui Ioan Slavici. Problema școlii și atitudinea oamenilor față de învățătură au reprezentat o preocupare importantă a scriitorului ardelean, pe care a oglindit-o atât în scrierile sale nonliterare, cât și în cele literare. Studiul acestor scrieri a scos în evidență o strânsă legătură între publicistica lui Slavici și beletristica sa, deoarece ambele au ca punct de plecare realitatea secolului al XIX-lea. Prezenta lucrare face o trecere în revistă a contextului cultural în care funcționau instituțiile de învățământ ale perioadei amintite, pentru a evidenția apoi reflectarea acestor condiții în literatura slaviciană.

Contextul cultural al funcționării instituțiilor școlare în secolul al XIX-lea

Pedagog în adâncul sufletului său, Slavici s-a aplecat și asupra problemelor învățământului, în mod special asupra celui din Ardeal. Prin lucrarea *Românii din Ardeal*, el arată că viața culturală își are originea în biserică, insistând asupra legăturii între stat, biserică și școală. Deoarece latina era limba oficială a bisericii din Regatul Ungar, școlile confesionale erau latinești, iar oamenii de cultură vorbeau latina și mai puțin slavona. Cunoscătorii de slavonă au încercat traducerea cărților bisericești în română, pentru a înlesni accesul românilor la cultură. Până la unirea cu biserica papală, traducerile au fost distruse sau ascunse, deoarece preoțimea accepta doar slavona. Biserica papală însă urmărea, în mod clar, înlocuirea slavonei cu latina.

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)

După 1848, în fiecare dieceză s-au înființat școli pedagogice și teologice. Slavici face o clasificare a școlilor din Regatul Ungar, în care sunt incluse și cele din Ardeal: școlile de stat, susținute de guvern, în care se preda în limba maghiară, școlile comunale, susținute de autoritățile politice, cu limba de predare tot maghiară, școlile confesionale, susținute de comunitățile religioase, în care se preda în limba română – limba bisericii, și școlile particulare. Fiind implicat în problemele învățământului, Slavici se oprește asupra **școlilor confesionale**, la care ne vom referi din dorința de a înțelege rolul școlii de atunci în păstrarea sentimentului național. Școlile confesionale funcționau după programe stabilite de autoritatea bisericească, aplicate de învățători care erau și slujitori ai bisericii, iar inspectorii erau numiți de forurile diecezane. Deoarece erau singurele școli cu predare în limba română, guvernul, care avea doar drept de supraveghere, a căutat să intervină prin inspectorii care se implicau în școlile de stat și cele comunale, străduindu-se să găsească nereguli în urma cărora să le desființeze pe temei legal. Cu timpul, s-a impus limba maghiară ca obiect obligatoriu de studiu, apoi învățarea religiei în limba maghiară – o nouă sursă de conflicte, deoarece preoții nu puteau aproba aceasta, de teama conflictelor cu propriii enoriași. Salariul învățătorilor era plătit din fonduri locale, fiind neîndestulător, iar întregirea se făcea de la stat, ceea ce a reprezentat alt prilej de amestec în funcționarea școlilor confesionale. Slavici insistă asupra ideii că școlile confesionale au avut un rol dificil de îndeplinit, dar important în păstrarea ființei naționale.

Școala în beletristica lui Slavici

Situația reală a școlii din vremea lui Slavici este prezentată în literatura scriitorului, el vorbind despre școală, despre atitudinea oamenilor față de învățătură, dar și despre condiția dascălului în vremea sa. Spațiul generos pe care îl dedică școlii în scrierile literare ne-a determinat dorința de a urmări și acest segment din literatura slaviciană. Am realizat așadar o amplă selecție de texte, menite să evidențieze minuțiozitatea cu care scriitorul a urmărit școala din Ardeal, ceea ce reprezintă pentru cititorul actual un autentic document sociocultural.

„**Omul nu învață din carte, ci trăind în lume**. Răposatul jupân Neagu, tatăl d-tale, multă carte nu va fi știut, dar tot ți-a lăsat locul și casele acelea, ca să ai în ce să te reazemi. Eu am învățat încă mai puțin și tot am ceva. […] **Fac, nu-i vorbă, și oamenii cu învățătură câteodată treabă, dar nu pentru că sunt învățați, ci pentru că știu să învârtă treburile**. […] învățătura e pentru oamenii care nu sunt buni de altă treabă, ori n-au nevoie să-și câștige muncind pâinea. Cucoana Zinca știa că **oamenii proști ca Barbu, care n-au avut parte de învățătură, numai așa pot să vorbească** […].” (S_3, p. 261)

„Iorgovan **umblase cinci ani de zile la școlile din Arad: era vorba să se facă „domn”**, fiindcă avea pe ce, și Busuioc visa nopți întregi la domnia feciorului său și nici n-avea de ce să nu viseze, fiindcă feciorul său era bun școlar.” (S_2, p. 164)

„Dar cu dascălul n-ar fi îndrăznit niciodată să prindă vorbă (Budulea – n. n.), fiindcă se simțea prea jos spre a cuteza să supere pe un om atât de învățat cum era jupânul învățător Pantelemon Clăiță […]. Nici nu se cuvenea să-l supere, fiindcă dascălul Clăiță era om neobosit, avea totdeauna de lucru și nu putea să-și piardă vremea cu orișicine.” (S_1, p. 405)

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)

„[…] când Budulea se uita la slovele încurcate, îl cuprindea un fel de amețeală, fiindcă era peste putință ca cineva să le descurce. Într-o duminică, Budulea i-a zis lui Huțu: „Ia scrie numele meu pe hârtie." Huțu a scris cu slove mari: Lăpădat Budulea, locuitor din Cocorăști.

– Și acum, dacă cineva se uită aici, știe el că e numele meu?

– Da, taică.

– Cum așa?

– Apoi vezi: Vede că e *ludi și iăr* și zice *Lă-pocoi* și *iăr* și zice *pă*, adică *Lăpă*, *dobro-az-tfert* și zice *dat*, ceea ce face *Lăpădat*.

Budulea asculta cu mare băgare de seamă, deși nu înțelegea nimic. Dar, după ce s-a văzut singur, el a luat **plumbul** și a început să învețe a-și scrie numele. L-a scris o dată, l-a scris de două, de zece, cu atât mai bine înțelegea că poate să înțeleagă și altul ceea ce scrie, pentru că de câte ori suna într-un fel, el scria aceeași slovă. El a luat apoi caietul lui Huțu și cu mare părere de bine a văzut că **slovele** pe care le-a scris sunt și în caiet. Acu parcă înțelegea că este cu putință ca unul să citească ceea ce au scris alții, fiindcă toți cărturarii scriu într-un fel. Dar tocmai pentru aceea îl cuprinse iar amețeala. Această **înțelegere între un număr nesfârșit de oameni îi părea un lucru mai presus de închipuirea omenească. Era dar cu putință ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani alții să citească astăzi**? […] Dar lucrul i se părea grozav de greu, căci **dacă toată slova avea un sunet, atunci fiind grozav de multe sunete, trebuiau să fie și grozav de multe slove**." (S_1, p. 403–404)

„Nu e școala cum ar trebui să fie, căci atunci ar învăța toți copiii la școală și n-ar mai trebui să-și mai piardă vremea pe la țarină. Dar ce să-i faci? Am grădinița pe care mi-a lăsat-o satul și i-am învățat să pună sămânță, să facă altoi, să poarte grijă de stupi, să pună cartofi, fasole, morcovi și pătrunjel, să sădească varză și tutun, să poarte grijă de viță, ba la anul am să-i pun chiar la prașilă, pentru ca încă de mici să știe cum se câștigă pâinea de toate zilele. Dacă satul mi-ar da o bucată de țarină, i-aș învăța și celelalte lucruri. Pentru ca sa vezi d-ta: **dascălul trebuie să știe tot și, dacă nu știe, trebuie să învețe, fiindcă sunt cărți în care stau toate aceste, și eu aș învăța copiii așa cum stă în cărți, adică mai bine de cum se obișnuiește la prostimea noastră de astăzi**. Afară de aceste am casă grea, cinci fete, care cresc în fiecare zi, și nici un băiat, și satul ar trebui să se gândească și la mine. Ba acum se gândesc să mai facă și o a doua școală în sat, fiindcă ar fi prea mulți copii la mine. Dar cine a adunat copiii la școală? Eu. Adicătălea în loc să mă plătească mai bine, fiindcă dau învățătură la mai mulți copii, se pun să ia copiii adunați de mine și să-i dea la altul. Pentru că să vezi d-ta: **dascălul e cel mai mare lucru în sat, cel mai mare lucru în țară,** pentru că el învață pe copii cum să vorbească, cum să se poarte, cum să înțeleagă lucrurile și cum să lucreze ca să-și câștige pâinea cea de toate zilele, și **dacă dascălul e prost și nu-i învață bine, toate merg rău în țară**. Înțelegi că tot omul ar voi să fie dascăl, și că eu nu mă plâng; însă, îți spun eu d-tale, nu este cu putință să fie doi dascăli în sat, pentru că n-au din ce să trăiască amândoi, și pentru că închipuiește-ți d-ta ce încurcătură se face în sat când unul îi învață pe copii într-un fel, iar cellalt într-altfel." (S_1, p. 406)

„copiii din școală sunt despărțiți în mai multe căprării, cum am zice, și **eu nu le dau învățătură decât celor mai grei la minte**; ceilalți învață de la băieții mai mari, cum este Huțu. Și înțelegi d-ta că satul ar face mai bine dac-ar lăsa lucrurile așa cum sunt și ar pune în loc de al doilea dascăl pe Huțu, fiindcă n-ar trebui să-i plătească mult." (S_1, p. 407)

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)

„se cer trei lucruri (pentru a putea deveni dascăl – n. n.): întâi o carte de botez, a doua un atestat că ești absolut preparandist, a treia **că cunoști opt glasuri și podobiile, a patra să știi tipicul; toate celelalte le înveți din carte**" (S_1, p. 407)

Un aspect pe care îl punctează Slavici este ***atitudinea oamenilor din comunitățile rurale față de școală și de învățătură***. Pe de o parte, în cazul celor care nu au avut acces la învățătură, se identifică două tipuri de atitudini: unii disprețuiesc cartea, susținând învățarea prin practica vieții, pentru ei bunăstarea neavând nicio legătură cu învățătura; alții, pe de altă parte, așa cum este Budulea, se simt intimidați în fața mirajului învățăturii. Budulea este neștiutor de carte, dar deschis spre a învăța și, sub îndrumarea fiului său, descoperă slovele – literele alfabetului chirilic – și complicata lor denumire, observă legătura între sunet și literă, constată beneficiile scrisului și posibilitatea ca, prin intermediul său, să se stabilească un arc peste timp și o legătură strânsă între toți cei care îl practică. Deși la vârsta maturității, Budulea exersează singur scrisul, începând cu ceea ce era elementar pentru oamenii de la țară: numele. Este o realitate că mulți dintre țăranii neștiutori de carte învățau scrierea propriului nume prin imitație, fără să cunoască literele, ceea ce încearcă și Budulea. Alți membri ai comunității, cum este Busuioc, au o atitudine pozitivă față de învățătură, pe care o consideră calea de acces spre condiția de „domn". Adăugăm aici un amănunt: Budulea scrie *cu plumbul*. Într-adevăr, scrierea cu bucata de plumb a fost o realitate a istoriei scrisului pe teritoriul românesc. La începutul secolului al XIX-lea, scrierea se făcea cu toc și peniță de metal, iar în 1827, Petrache Poenaru inventa tocul rezervor. Slavici însă nu a folosit niciunul dintre aceste instrumente moderne pe atunci, ci a scris întreaga viață cu pana de gâscă. Utilizarea unui astfel de instrument rudimentar – pana – a precedat scrierea cu peniță de metal sau a fost folosit în paralel, deoarece era mult mai accesibilă în mediul rural. În aceste condiții, bucata de plumb cu care exersa Budulea trebuie să fi fost larg utilizată la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Faptul că Slavici introduce în nuvelă scrierea cu plumbul este, în aceste condiții, nu neapărat o realitate a timpului său, ci un aspect cunoscut de el în legătură cu trecutul. Dacă ținem seama că plumbul este un metal care se oxidează în contact cu aerul, iar stratul de oxid ajungea pe mâinile copiilor de altădată, ne dăm seama de riscuri: scrierea cu plumb era foarte toxică. Este posibil ca Slavici să fi dorit a transmite ideea de primitivism al metodelor și instrumentelor de scriere, sau să îl plaseze pe Budulea în trecut ca mentalitate, subliniind spiritul conservator al adulților, care – reticenți la noile descoperiri – folosesc doar ceea ce este vechi.

A dezbate problema școlii înseamnă a urmări și ***condiția intelectualului***. Pe de o parte, acesta este respectat de oamenii de la sat pentru cultura sa, pentru faptul că știe cum să își petreacă timpul și să îl valorifice. În viziunea omului simplu, activitatea intelectuală este superioară și de aceea importantă, Budulea fiind de-a dreptul intimidat de complexitatea ei. Pe de altă parte, intelectualul nu beneficiază de respectul cuvenit din partea statului, dascălul însuși exprimându-și nemulțumirea față de condiția materială precară, în opoziție cu eforturile intelectuale depuse în educarea copiilor. Se insistă pe importanța muncii sale pentru viitorul societății, pe influența sa pe termen lung asupra copiilor, aspect care este neglijat de stat. Se identifică în subtext revolta intelectualului doritor de o viață decentă, căruia ar trebui ca importanța muncii să îi fie recunoscută. Slavici punctează condiția materială precară a dascălului, între acesta și omul obișnuit stabilindu-se doar diferențe de natură culturală.

Amplul discurs al lui Clăiță se constituie într-o ***analiză critică a sistemului de învățământ***, pe care îl consideră deficitar, mai mult o pregătire pentru activitățile gospodărești decât bazat pe studiul cărților, ceea ce îl nemulțumește pe dascăl; ancorat în realitatea vremurilor, el constată că munca fizică este singurul mijloc de trai. Realitatea de atunci este atent redată de

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)

Slavici: învățătorii primeau o bucată de pământ, pe care o puteau cultiva spre folosul propriu. În lipsa unui alt fel de material didactic, dascălul recurge la metoda practică pentru a-i deprinde pe elevi cu primele noțiuni de agricultură. O altă realitate este cea a salariilor minime și a amestecului din partea statului care, sub pretextul întregirii acestora, intervenea în problemele organizatorice. De altfel, aceasta reprezintă eterna problemă a învățământului de-a lungul timpului, și îndrăznim să numim drept cauză faptul că, în ciuda teoriei, autoritățile au fost mereu concentrate pe alte aspecte și nu pe formarea elevilor la nivel superior. A funcționat în trecut, precum funcționează și în prezent, tendința spre formalism în educație.

Slavici punctează și atitudinea intelectualilor școlii din trecut față de schimbare. Aceștia erau reticenți la organizarea elevilor în efective mai mici sau angajarea de noi cadre. Clăiță prezintă modul în care se lucra în trecut, cu ajutorul monitorilor, arătând că instruirea unui mare număr de elevi este o activitate dificilă, ce presupune efort sporit din partea unui dascăl. Se adaugă în aceste vorbe și conservatorismul în legătură cu sistemul de învățământ care, deși era deficitar, era dificil de schimbat și nici nu se dorea aceasta.

Citind nuvela, aflăm și despre cele patru condiții, modeste, pe care trebuia să le îndeplinească o persoană pentru a putea deveni dascăl: una este certificatul de botez, a doua o reprezintă atestatul de absolvire a preparandiei, respectiv a școlii pedagogice, iar ultimele două se referă la pregătirea bisericească de cântăreț și de cunoscător al *tipicului*. Remarcăm aici caracterul confesional al școlilor de la sat, singurele unde se învăța în limba română, și, în acest context, sesizăm că termenul *tipic* dobândește un sens actual: provenit din limba slavă – *tipiku* –, termenul desemnează regulile după care se efectua serviciul divin. Cel care dorea să devină învățător trebuia să fie familiarizat cu aceste reguli, pentru ca, la nevoie, să participe decisiv – dat fiind prestigiul intelectual de care se bucura în lumea satelor ardelene – la respectarea întocmai a canonului ritualic al slujbelor oficiale în bisericile ortodoxe. Constatăm, citindu-l pe Slavici, că acestea erau condiții firești în contextul vremurilor de atunci, când școlile erau organizate și susținute financiar de comunitățile religioase.

Concluzii

Studiind viziunea lui Slavici asupra școlii din vremea sa, am ajuns la câteva concluzii pe care le formulăm în cele ce urmează. În toate scrierile sale, Slavici demonstrează o amănunțită cunoaștere a dificultăților cu care se confruntau școala și dascălii în vremea sa. El subliniază rolul important al școlilor confesionale în păstrarea ființei naționale, deoarece acestea erau singurele care se organizau în limba română – limba bisericii după 1848. Oamenii simpli aveau atitudini diferite față de învățătura transmisă în școală, unii o considerau inferioară învățăturii dobândite prin experiența vieții, alții o priveau ca pe o condiție a progresului personal. Sistemul de învățământ era deficitar, iar dascălii erau puțin receptivi la schimbare. De altfel, condițiile pentru a deveni dascăl erau dintre cele mai modeste. În urma realităților prezentate, ajungem la concluzia că scrierile lui Slavici despre școala vremii sale reprezintă pentru cititorii prezentului un valoros document al trecutului, în care educația se desfășura în legătură strânsă cu mediul bisericesc.

Siglări

S_1: *Opere*, vol. I, *Povești – Addenda – Nuvele*, București, Editura Național, 2001.

S_2: *Opere*, vol. II, *Nuvele*, București, Editura Național, 2001.

S_3: *Opere*, vol. III, *Postume – Din periodice – Teatru*, București, Editura Național, 2001.

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)

Bibliografie

1. Cosma, Simion Valer, *Preotul ca „intelectual" în lumea țărănească a românilor din Transilvania secolului al XIX-lea*, în www.academia.edu.
2. Derșidan, Ioan, *Clasicii junimiști și învățământul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2000.
3. Hurezan, Pascu; Șimăndan, Emil, *Ioan Slavici şi unitatea spirituală naţională*, Arad, Fundaţia culturală Ioan Slavici, 1998.
4. Jucan, Grațian, *Eminescu și Creangă despre învățământ*, în „Mesagerul Albastru", anul II, nr. 3 (6), octombrie 2011.
5. Nica, Melente, *Viaţa şi opera lui Ioan Slavici (contribuţii inedite)*, Arad, Editura Vasile Goldiș University Press, 2005.
6. Simion, Eugen (coordonator), *Ioan Slavici. Opere*, publicistica social-politică. „Tribuna" şi epoca sa, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, 2010.
7. Vatamaniuc, Dimitrie, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

BDD-A23256 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:08 UTC)